

STIPE KEKEZ

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje
Ulica Republike Austrije 16, HR-10000 Zagreb
skekez@ihj.hr

GOVOR JANJEVACA DOSELJENIH U ZAGREB MIGRACIJAMA DEVEDESETIH GODINA 20. STOLJEĆA

U radu je riječ o govoru Janjevaca doseljenih migracijama devedesetih godina 20. stoljeća u Zagreb. Rad se temelji na istraživanju govora dvojice Janjevaca, jednoga starijega (85 g.) i jednoga mlađega (58 g.).¹ Stariji govornik govori janjevačkim govorom² s utjecajem drugih hrvatskih idioma, ali ne samo hrvatskih. Mlađi pak govornik govori višeslojnim jezičnim kompleksom – na njegov janjevački govor utjecali su hrvatski standardni jezik, tzv. razgovorni jezik, pa i kajkavski govori, a javljaju se i hibridni oblici. Riječ je o tipičnu sociolingvističkome stanju.

1. Uvod

Janjevci su Hrvati s Kosova, iz sela Janjeva. Pod tim se nazivom uglavnom podrazumijevaju i ostali Hrvati s Kosova, kojih ima (ili je bilo) još i u kosovskim selima uz granicu s Makedonijom – u Letnici, i ponešto u Šašarama, Vrnezu i Vrnakovolu.³ Riječ je o najstarijoj hrvatskoj dijaspori.

Kada je riječ o janjevačkome govoru i općenito o torlačkim govorima,⁴

¹ Istraživanje je provedeno krajem travnja i početkom svibnja 2008.

² Pod *janjevačkim govorom* mislim na mjesni govor, a pod *govorom Janjevaca* na govor doseljenika u Zagrebu. Možda bi bilo dobro razriješiti jednu dvojbu oko ksetika toponima Janjevo. U novije se vrijeme učestalije javlja u upotrebi ksetik *janjevski*, jer se polazi od tvorbe sufiksom *-ski*. Janjevci upotrebljavaju ksetik *janjevački*, što kod ksetika ne mora, za razliku od toponima, igrati glavnu ulogu, no sufiks je ili *-ački*, kao što je to, primjerice, u *zagrebački*, ili je ksetik *janjevački* tvoren od etnika *Janjevac*.

³ Odande je otac jednoga od mojih ispitanika, koji se priženio u Janjevo, ali nije imao utjecaja na ispitanika, jer je zarana otišao na američki kontinent.

⁴ Po jednim jezikoslovcima riječ je o posebnu narječju, po drugima ne. Torlačkim osim na Kosovu govore i tzv. karaševski Hrvati u Rumunjskoj.

valja naglasiti da su oni po jezičnim osobinama torlački, odnosno da nisu hrvatski u tipološkome smislu. Dakle Hrvati torlačkim govorima ne govore osim u spomenutim slučajevima i jezična su svojstva ili primili od susjednih, srpskih govora ili je riječ o paralelnome razvoju, pošto raslojenost dijalekata u srednjemu vijeku (13.–14. st.) nije bila onakva kakvu danas poznajemo, ili posljednjih nekoliko stotina godina, odnosno nisu bile još provedene sve promjene⁵, a na govor su mogli utjecati i noviji doseljenici (v. niže). No oni su hrvatski ponajprije po sociolingvističkim kriterijima – poput, primjerice, nekih kajkavskih govora u Gorskom kotaru – njihovi se govornici osjećaju i izjašnjavaju Hrvatima. Taj se osjećaj pripadništva hrvatskome narodu na Kosovu vjerojatno najvećim dijelom održao zbog pripadništva Katoličkoj crkvi. Janjevački govor pripada prizrensko-južnomoravskome dijalektu torlačkih govora (Lisac 2003: 150).

Kosovo je područje bogato rudama, pa u srednjemu vijeku u ondašnje rudnike dolaze i katolici sa zapada, Sasi pa Dubrovčani. No današnje katoličko stanovništvo u Janjevu i iz Janjeva, po svemu sudeći, nije podrijetlom samo iz Dubrovačke Republike, kako se uobičajeno drži, nego i iz drugih dijelova Dalmacije, pa tako i iz Boke kotorske,⁶ te iz Bosne i Hercegovine. S njima su se najvjerojatnije stopili i katolički Sasi,⁷ a i drugi inorodni doseljenici, što je vjerojatno utjecalo i na govor.⁸

Migracije Janjevaca u Republiku Hrvatsku počele su sedamdesetih a nastavljene su osamdesetih godina 20. stoljeća, kada se velik dio Janjevaca doseljava u zagrebačku Dubravu, ali i drugdje na područje Hrvatske. Novi je val migracija početkom devedesetih godina 20. stoljeća uzrokovan ratnim sukobima. Od 1992. do 1995. doselilo se u Zagreb oko 3500 Janjevaca, djelomično i u druge gradove, a dio se doselio i poslije. Prema podacima dobivenim od jednoga od ispitanika iz Zagreba, u Kistanje se 1997. preselilo njih 1000 do 1500.

Kako su oba ispitanika doseljenici u zagrebačku četvrt Dubravu, ovomu bi radu bio točniji naslov *Govor Janjevaca doseljenih u zagrebačku Dubravu migracijama devedesetih godina 20. stoljeća*, jer se može pretpostaviti kako govor Janjevaca u zagrebačkoj Dubravi nije istovjetan govorima Janjevaca u drugim dijelovima Zagreba. U Dubravi Janjevci žive u kompaktnijoj zajednici, u svojem mikrokozmosu, pa se razložno pretpostavlja da unutar toga

⁵ Primjerice, upravo u 14. stoljeću dogodilo se najviše fonoloških i morfoloških promjena u hrvatskome jeziku. Usp. Matasović 2008: 172.

⁶ Primjerice, 1446. janjevački carinik bio je Pribislav iz Kotora. Usp. Čolak-Mažuran 2000: 29.

⁷ Usp. Čolak-Mažuran 2000: 25. Lisac 1999: 47.

⁸ Usp., npr. Čolak 1955: 13.

bolje čuvaju donesene kulturne i jezične posebnosti.

U usporedbi s dijalektološkom metodom postavljanja ispitaniku pitanja, na koja on daje odgovore, u ovome slučaju je učinkovitiji slobodni govor,⁹ jer često u novije vrijeme, kada pri istraživanju ispitaniku postavljate pitanja, on misli da tražite staro (ili izvorno) stanje. Takav je stav s pozicije osviještenoga odnosa prema dijalektu, i on je u starijih ljudi rjeđi.¹⁰ U vezi s tim, sociolingvističkim kontinuitetom dijalektologije, treba reći da se pri istraživanju dogodio obrat. Nekad su se ispitanici uglavnom trudili govoriti “gospocki”, a sada se načelno trude govoriti dijalektom, što je rezultat, prvo politike, pa onda jezične politike poticanja govorenja zavičajnim idiomom, prema različitome unutar jednoga, pa onda i nesramljenja govorenja svojim idiomom kao manje vrijednim.

Treba reći da se pri takvoj upotrebi dijalekta zapravo više ne radi o spontanome djelovanju nego o svjesnoj organizaciji jezičnoga ponašanja, pa zapravo i nije više riječ o organskome govoru (Kekez 2007: 494).

Osviješten odnos prema svomemu jezičnome registru svjedoči i moj mlađi ispitanik. On kaže da se u Janjevu govorilo *prtafèlj* za lisnicu, dok Srbi kažu *novčanik*, a u Zagrebu se kaže *novčanik*.

Kada se govori o migracijama stanovništva u dijalektološkome smislu, tada je često riječ o dodiru dvaju, organskih, sustava, pa i dolazak nekadašnjih Dubrovčana na Kosovo odražava danas neke dubrovačke osobitosti, barem u leksiku, u janjevačkome govoru (Lisac 2003: 149). No kod Janjevaca doseljenih u Zagreb migracijama devedesetih godina 20. stoljeća situacija je nešto kompliciranija. Riječ je o dodiru više sustava, od kojih neki i nisu organski. Možemo govoriti o dodiru janjevačkoga, torlačkoga sustava s hrvatskim

⁹ Istraživanje je provedeno metodom dijaloga te razgovora, spontanoga i tematski usmjerena, a i postavljanjem pitanja s obzirom na izvorni govor.

¹⁰ Ta osviještenost, naravno, nije u svih govornika istoga stupnja i ne odnosi se, zapravo, na sve jezične karakteristike pojedinoga govora. Neki govornici, primjerice, iako osvještavaju svoj idiom, na neka pitanja odgovaraju standardnim oblicima. Osviještenost se može odnositi i na intonaciju naglasaka, primjerice u jugoistočnome dijelu Boke kotorske, gdje su u sustavu bila dva naglasaka (oba silazna), u novije vrijeme pod utjecajem standardnoga jezika javlja se i dugouzlazni naglasak, pa jedan ispitanik kaže da se nije prije govorilo, npr. *vrijéme*, *mlijéko* nego *vrijéme*, *mlijéko*. U kajkavskim govorima to se u većoj ili manjoj mjeri odnosi na otvorene i zatvorene vokale. Tako će u Knez Gorici kraj Karlovca govornici reći: “ono naše *e*” ili “ono naše *o*”. No govornici mogu i pogrešno identificirati pojedine vokale, npr. u spomenutoj Knez Gorici ispitanik je vokal *y* (< *i*) identificirao s *e*, pa ga je onda tako, dok je o njemu govorio, i izgovarao. Doduše, određena je svijest postojala i prije, jer su govornici znali barem neke osobine susjednih govora i svojega u usporedbi s njima, ali u ovome kontekstu riječ je o sentimentalnome odnosu i određenoj distanci, odnosno bilingvalnim govornicima. “Rekli bismo, prvo se išlo k unifikaciji jezika, da bi se nakon spoznaje o tome, i vladanja njime, osvještavali i drugi idiomi, naravno, prvo oni svoji...” Usp. Kekez 2007: 494.

standardnojezičnim sustavom, a i s kajkavskim (zagrebačkim)(pod)sustavom¹¹, barem kod mlađega govornika, iako kajkavske osobine nisu znatnije prisutne. Eventualni četvrti idiom u dodiru bio bi tzv. zagrebački razgovorni jezik. Kada je riječ o dodiru s kajkavskim sustavom, on je u mlađega ispitanika izraženiji jer je nakon dolaska u Hrvatsku prve tri godine živio u Križ Ivaniću.

Ispitanici su mi bili dvojica Janjevaca, jedan mlađi, Paško Čibarić, 58 g., i jedan stariji, Krista Muzić, 85 g. Kao što se i moglo očekivati, veći je strani utjecaj na janjevački govor u mlađega govornika, koji je više u doticaju s novom okolinom. No i svjesniji je odnos mlađega ispitanika prema materinskome idiomu, pa je on dakle i manje spontan, on već ima određenu distancu, u želji da govori janjevački kada misli da bi se to moglo od njega očekivati.

U ovome ću se radu usredotočiti na promjene u janjevačkome govoru izazvane utjecajima hrvatskoga standardnog jezika, zagrebačkoga razgovornog idioma i eventualnoga utjecaja kojega organskoga govora, a samo ću se uzgred baviti pokojim janjevačkim osobitostima. Pritom polazim od nekih općih obilježja janjevačkoga govora ili onih u kojima su se dogodile promjene poznatih iz dosadašnjih radova. O janjevačkome govoru prvi je pisao, 1911., Gliša Elezović u okviru Izveštaja sa dijalektološkog putovanja od Vučitrna do Peći, zatim Nikola Čolak u ovećemu rukopisu *Janjevački govor. Govor Janjeva* naslov je knjige Milivoja Pavlovića, objavljene 1970. O janjevačkome govoru također je pisao Josip Lisac u *Hrvatskoj dijalektologiji*, 1, 2003., i u radu *Štokavski i torlački idiomi Hrvata*, objavljenu, između ostaloga, u knjizi *Hrvatski govori, filolozi, pisci* 1999. Mijo Lončarić bavio se njime u izlaganju *Janjevačke dijalektne posebnosti* na znanstvenome skupu održanu u Zagrebu u povodu 700 godina prvoga spomena Janjeva. Sintaksu janjevačkoga govora istraživale su, ali ne i rezultate objavile, Ankica Čilaš Šimpraga i Ivana Kurtović Budja. Na osnovi Čolakova rukopisa Dubravka Rovičanac napisala je rad *Osobitosti janjevačkoga govora*, a objavljen je u knjizi *Janjevo: sedam stoljeća opstojnosti Hrvata na Kosovu*. Sanja Vulić bavila se govorom Janjevaca u Bugarskoj u radu *Put od dijalekta do sociolekta na primjeru govora janjevačkih Hrvata u Sofiji*, objavljenu u *U službi jezika: zbornik u čast Ivi Lukežić* 2007. Donosim, ukratko, neka opća obilježja janjevačkoga govora i ona od važnosti za promjene, prema literaturi, ali i na osnovi svojega istraživanja.

---

¹¹ Pritom mislim na kajkavski sustav u smislu organskoga govora i podsustav, ili možda bolje supstrat, zagrebačke kajkavštine, koja se u govoru dobrog dijela Zagrepčana očituje samo u nekim kategorijama.

2. Neka obilježja janjevačkoga govora

2.1. Vokalizam

U vokalnome sustavu šest je samoglasnika: *i*, *e*, *a*, *o*, *u* i poluglas. Poluglas se javlja u riječima slavenskoga podrijetla, ali i u turcizmima, npr. *jorgʷàn*, *azgə̀n* ‘divlji’. Poluglas se, prema mojemu sudu, mnogo češće ostvaruje uz vokal nego zasebno, i to uz vokal *a*, ali i vokale *o* i *i*, npr. *sʷokòl*, *gʷlùpʷ*, *sedʷim*, što odgovara stanju u srpskim dijalektima na Kosovu.¹² Vokali *e* i *o* mogu biti zatvoreni odnosno otvoreni, a vokal *a* može biti zatvoren. U prednjemu nenaglašenome slogu javlja se na mjestu *o* glas između *o* i *a* ili *a*, na primjer, *Avakò*,¹³ *patòk*, *matika*,¹⁴ ali i u naglašenomu, kako sam registrirao.¹⁵ Na mjestu slogovnoga *l* obično je *u*, no katkad i *lu*, na primjer, *sluza* (Lisac 2003: 148) kako je to i u drugim torlačkim govorima. Refleks jata je ekavski. Na mjestu *e*, neovisno o podrijetlu, katkad se javlja glas sličan (i)jekavskome refleksu jata, što je rezultat palatalizacije suglasnika ispred *e*, npr. *nièma*, *tièško*, *diète*, *sièstra* (Pavlović 1970: 22).

2.2. Konsonantizam

U janjevačkome govoru čuva se glas *ʒ*, npr. *ʒipam* ‘skačem’, *ʒola* ‘vrsta mušice’,¹⁶ *ʒvèčevo*, *ʒèka* (*ʒèka*). Na mjestu dočetnoga *-l* je *-ja*, a rjeđe je *∅*, npr. *ràdija*, *slùšaja*, *blja*, *upàja*; *naprâvi*, *imâ*, *pèpe/pèpe* ‘pepeo’. Glas *l* uz prednje vokale *e* i *i* umekšava se, kao u nekim kajkavskim govorima, što je u Janjevu utjecaj albanskih govora, npr. *dalʷèko*, *glʷèdao sam*, *âlʷi* (veznik). Često je umekšavanje suglasnika, pri čemu može doći do potpune palatalizacije suglasnika,¹⁷ npr. *pòdnie*, *nièma*, *Isèn* (albansko ime), *znâli*. Velar *x* nije u sustavu, na njegovu mjestu je *v* ili *f* (< *xv*) ili je otpao, npr. *bùva*, *kùvarica*; *fâla*, *dofâtim*; (Rovičanac 2000: 262); *mê* ‘mijeh’. U dočetnome se položaju zvučni suglasnici obezvučuju, uključujući i *v*, npr. *glûf* ‘gluh’, *Bok* ‘Bog’, *bòp* ‘bob’ (Rovičanac 2000: 262). Dočetni skup *st* gubi krajnje *t*, npr. *šês* ‘šest’, *jedanâes*,¹⁸ *boles*, *žalos*.¹⁹

¹² Usp. Čolak 1955: 26-30.

¹³ Usp. Rovičanac 2000: 261.

¹⁴ Usp. Pavlović 1970: 29.

¹⁵ V. niže.

¹⁶ Usp. Rovičanac 2000: 261.

¹⁷ U mlađega govornika izrazitije je umekšavanje suglasnika. Umekšavanje u članku uglavnom ne označavam.

¹⁸ Usp. Rovičanac 2000: 264.

¹⁹ Usp. Lisac 2003: 149.

2.3. Prozodija

Nije do kraja jasno je li u janjevačkome govoru jedan naglasak ili dva, kratki i dugi. Kratki se javlja kao kratkosilazni, poludugi ili samo kao udarni. Dugi je silazni, iako se u literaturi spominje realizacija i uzlaznoga (akuta), što sam i sâm zabilježio u nekoliko slučajeva, npr. *páre, za magárca, čilíme*. (Uzlazni naglasak odnosno trojako naglašavanje jedne riječi spominje se i u M. Pavlovića 1970: 48). Neki istraživači smatraju da su u sustavu dva naglasaka, odnosno da opreka po kvantiteti u naglašenome slogu nije još ukinuta, dok drugi misle da je relevantno samo mjesto naglasaka, a realizaciji, odnosno rečeničnoj intonaciji pripisuju ostvaraje kratkosilaznoga, udarnoga i dugoga naglasaka, pa su time u skladu s drugim torlačkim govorima. Osobno se priključujem drugoj skupini, jer sam više puta čuo kratki i dugi naglasak u istoj riječi, pa i udarni i kratki. Janjevci su skloni emocionalno obojenu izražavanju, pa realizacija naglasaka može o tome varirati. No može se reći kako je realizacija dugoga silaznoga naglasaka stabilnija na zadnjemu slogu, npr. *kakô, takô, kupî, bunâr, imâ* 'imao', *igrâ* 3. sg. prez., pa bi to išlo u prilog onima koji tvrde da proces ukidanja opreke po kvantiteti nije još posve završen. Prednaglasne su i zanaglasne dužine pokraćene.

2.4. Morfologija

Deklinacija je pojednostavljena. Broj oblika ovisi o tome je li riječ o živoj ili neživoj, o rodu, o broju. Nema infinitiva, kao ni futura tvorena infinitivom. Balkanska komparacija: *dobar, podobar, najdobar* češća je od standardne *star, stareji, najstareji* (Lisac 2003: 149). U 3. l. mn. prez. dolaze oblici: *kâžeju, îdeju, grâdiju*. Nenaglašeni oblici osobnih zamjenica *mi, vi* glase u dativnome obliku *ni, vi*, odnosno u akuzativnome *ne, ve*. Futur I. izražava se konstrukcijom *će* + prezent ili *će da* + prezent, npr. *Ti ćeš otîneš; Mika i Jana će da dođeju* (Rovičanac 2000: 265).

2.5. Sintaksa

Udvajaju se zamjenice, npr. *spomínaja si ga tî nêga*.

Određivanje nekih promjena otežava dodir s kajkavskim (pod)sustavom, jer su neke osobine janjevačkoga govora slične kajkavskima. Takve su, na primjer, naglasak istovjetan medijalnomu metatonijskom dugosilaznom, primjerice, *poprâvljao, prevârim, naprâvim, mečâva, obâvim*, ali ipak s janjevačkom intonacijom. Zatim, jedna je od podudarnosti i nestalnost realizacije akcenta, dakle mogućnost ostvaraja kratkosilaznoga akcenta, ekspiratornoga, dugosilaznoga, a i kako sam čuo poludugoga i uzlaznoga, na primjer, *čělo, čělo*;

bïo, bïo; dãdoše; pítati. I u zagrebačkome je govoru, zapravo, jedan akcent, koji se može ostvariti kao dugi i kratki, odnosno poludugi. Zatim u 3. l. mn. prez. dolaze oblici *kãžēju, ìdeju* i sl. Također, podudarnost je i u obezvučenju šumnika u dočetnome položaju, na primjer, *vrãk, grôp, sãt*. Kajkavske govore s janjevačkim govorom povezuju i oblici glagola ‘vikati’ u značenju ‘zvati, govoriti’.

Prema uzorku mlađega ispitanika može se reći, što je i bilo pretpostavljivo, da Janjevci više govore izvorno janjevački među sobom, osobito u emocionalno obojenu razgovoru, i kada je riječ o nekim pojedinostima vezanim uz Janjevo ili uz život ondje, a u tome slučaju i u komunikaciji sa sugovornikom koji nije iz Janjeva.

3. Promjene u odnosu na janjevački govor

3.1. Fonološka razina

U dodiru sa standardnim jezikom na fonološkoj razini kod mlađega govornika izdvajaju se:

- češća upotreba spiranta, *x*, na primjer, (mi kažemo) *isxòdio, sxvãcaš, krùxa, zaxvãliš, prixvãtit, xrvãtski, kùxa*, ali *skùvala, nïsi gi i ôpet odão, lãdno mi je, manît je* itd.;
- (i)jekavizmi, na primjer, *rjěci* G mn., *podrazumijěva, na ôvome mjěstu, sjětit, oskudijěvali, něgdje, vjěra* (ali na pitanje – *věra*), *u sjěnu, zamjěrio, pjěšice, vrijeme* i *vrěme*.²⁰ U nekim primjerima nije jasno je li riječ o ijekavizmu ili o janjevačkoj pojavi nakon palatalizacije suglasnika, što rezultira sličnim glasom, na primjer, *ljěpi su, djěda, cjělo*. U starijega govornika, uz primjere gdje bi mogla biti riječ o rezultatu palatalizacije suglasnika, zabilježen je rijedak (i)jekavski izgovor jata, npr. *lijěcnika*, ali zabilježeno je i *stariji* i *postãriji*, ali *najstarěja*. U starijega govornika ekavski su i niječni nesvršeni oblici glagola *biti*, npr. *něsam, něsmo*. Također u starijega ispitanika velar *x* vrlo je rijedak, i to uglavnom u posuđenim riječima, na primjer, *krùx, grãx, xtěo, rukovòdioc rùdarskix mašina* (zanimanje).

I kod jednoga i kod drugoga govornika najizrazitija je promjena u smjeru dominantnoga završetka *-o* glagolskoga pridjeva radnoga, u mlađega većim dijelom, na primjer *rãdio, kôpao, sïjao, išao, škôpio, imão*.²¹ U starijega pak

²⁰ Za razliku, primjerice, u sofijskih Janjevaca, gdje je uglavnom ekavski refleks jata, potpomognut vjerojatno bugarskim jezikom. No nije jednako u slučaju velara *x*. Usp. Vulić 2007: 151–152, 152.

²¹ Takvi se oblici javljaju i u sofijskih Janjevaca pod utjecajem hrvatskoga standardnog

govornika češći su stari janjevački oblici glagolskoga pridjeva radnoga, sa završetkom *-ja* ili oblici bez dočetnoga *-l*, na primjer, *trâžija, slûšaja, platija, igrâja, imâ*, no u upotrebi su i oblici iz standardnoga jezika, s janjevačkim mjestom naglasaka ili standardnim, na primjer, *imâo, imâo je, pòslao, iznèo, urâdijo, kâzao, opsòvao*. Može se reći da se javljaju oblici, koji bi se mogli opisati prijelaznima u glagolskome pridjevu radnome, s dočetnim *o*, ali s jasnijim palatalom *j*, na primjer, *bijo, račûnajo sam, ostavijo, popijo*. Tomu je vjerojatno razlog česta upotreba perfekta, na koji se u razgovornome jeziku, i inače, reduciraju sva prošla glagolska vremena. U vezi s tim treba reći da se mlađi govornik služi uglavnom perfektom (iako se imperfekt može čuti u razgovoru s drugim Janjevcima, npr. *běše, zvuše, živěše*), dok se u starijega govornika čuju i aorist i imperfekt, na primjer, *izâdosmo, běše, vîdosmo se*.

Jednako se tako javljaju i zvučni suglasnici na kraju riječi u mlađega govornika, osobito ako se preuzima cijela riječ, pa katkad čak i onda kada sam ga pitao za janjevački izgovor, na primjer: *živ, u glîb, sâd, muž, lažòv, pùž*. U starijega se ispitanika događa promjena i u suprotnu smjeru, obezvučuju se riječi iz drugoga sustava, primjerice, toponimi *Pâk 'Pag', Zâgrep*.

U naglasnome smislu vidljivi su regresivni pomaci akcenta, osobito u priloga *ovâko, tâko* (čak i *tâko*, u starijega govornika), *kâko* (i malo prije toga *kakò*)²² također i *čòvek, nâžalost*, a nešto prije te riječi zabilježio sam u istoga govornika *nažâlòst*.²³ Ekspiratorni naglasak češći je u starijega govornika nego u mlađega. Zabilježen je naglasak na prednaglasnici, u obaju govornika, u mlađega češće, u starijega rjeđe, na primjer, *ně znam, ně može, kòd nas, nè mogu, ně znaš*. Također je zabilježen dugi uzlazni naglasak u preuzetim riječima i oblicima u mlađega govornika, na primjer, *celibâta G jd., s nîme, Svêtom Antûnu* (u zadnjemu primjeru i u starijega govornika).²⁴ Glas *ʒ* čuo sam u mlađega govornika kada je bila riječ o imenima, npr. *Žvêčevò, Žèka (Žèka), Žèfa (Žèfa)*. Kod mlađega govornika vidljiv je i pomak u ravnoteži afrikata. Iako u sustavu nisu još izjednačene, ima primjera koji idu od mekšega izgovora k tvrđemu i obratno, na primjer, *òču, nêče*, ali i *nêće, mečâva i mêcava, nôč, posužîvo, svêćenik, plâčalo, slîčna, trí kûče, plâčaju*, čak i *č*, npr. *plâčali, òču, pedesètak, do stò kûča*, ali i kod starijega govornika, npr. *plûča*.²⁵

jezika. Usp. Vulić 2007: 153.

²² V. dalje.

²³ Kolebanja u vezi s mjestom naglasaka pod utjecajem hrvatskoga standardnog jezika u sofijskih Janjevaca spominje i S. Vulić. Usp. Vulić 2007: 153.

²⁴ U tom se primjeru utjecaj hrvatskoga standardnog jezika vjerojatno već dogodio u Janjevu putem crkvenoga izgovora.

²⁵ U sofijskih pak Janjevaca ostvaruje se samo *č*, kako je u bugarskome jeziku, i jedan, srednji, fonem *ž*. Usp. Vulić 2007: 153.

Čuva se promjena *o > a* u obaju govornika, npr. *dàma* 'doma', *Azàna* 'Ozana', *ànaj* 'onaj', *àvaj* (poštapalica), *pàtoka* 'potoka' (značenje genitiva jednine).

Od fonetskih osobina čuvaju se umekšano *l* pred prednjim vokalima, npr. *popìl'i*, *vlâdal'i*, *dal'êko*, *gl'êdao sam*, u *L'êtnicu*, *âl'i*; umekšavanje suglasnika općenito, npr. *n'îš't'a*, *S'êba*, *p'î't'o*, *v'îš'e*;²⁶ otvorenost i zatvorenost vokala, npr. *dvà lèta*, *nažalòst*, *dête* (akuzativni oblik), *pôdnie*, *žâl'ila* 'voljela'.

3.2. Morfološka razina

Na morfološkoj razini u mlađega je govornika vidljivo znatnije prihvaćanje deklinacije hrvatskoga standardnoga jezika. Može se reći kako su janjevački padežni oblici u mlađega govornika rjeđi, na primjer, *s tañúraču*, *sàd kàd sam u glìb*, *po zèmlje*, *od nêbo*; *s nìjm*, u *Zàgrebu*, na *Trèšnévci*, na *Peščenìci*, sa *dòminama*, iz *Ĵanjeva*, *ràdio u Vlâdi*. U starijega pak rijetko se mogu čuti nejanjevački padežni oblici, a kada se čuju to može biti i zbog usvojene sintagme, primjerice naziva radnoga mjesta, *rukovòdioc rùdarskix mašina* ili *kôrpom*, na *òtoku Pàk*. U vezi s izjednačenim akuzativnim i lokativnim oblicima u janjevačkome, zabilježio sam u mlađega govornika pojavu u suprotnu smjeru, pod utjecajem standardnoga jezika, da se lokativni oblik izgovara umjesto akuzativnoga, npr. *dà ne bi îšli u râtu*, u *škòli smo îšli*; *nìsu xtjèli îči u vòjsci*; *nèko je òtišo u Bùgarskoj*, *nèko u Àmerici*.²⁷ U jednome slučaju u značenju L mn. čuo sam zatvoreno *e*, *îma nèšto u rúke*, što može biti utjecaj kajkavskoga idioma. Takav glas čuo sam i u značenju A mn., *vòzi ... od jèdne òbale do drùge òbale pùtnike*, što može biti i rezultat kolebanja između nastavaka – *e* ili *i* jer je glas bliže *i*.²⁸

Rjeđi su glagolski oblici *îdeju*, *kàžeju*, *pùšiju*, *vâdiju* u mlađega ispitanika,²⁹ dok su u starijega oni uobičajeni. Vrlo je čest u mlađega govornika infinitiv, kojega u torlačkim govorima nema, na primjer, *naprâviti*, *kvàčiti*, *tañùrati*, *odvâžati*, *mòraš se dokâzati*, *tò nè može se rêći*.³⁰ U starijega govornika čuo sam ga jedanput, i to u krnjemu obliku – *ne mògu se sètit*.

U mlađega govornika instrumentalni prijedlog *sàs* ili *sas* ima tendenciju gubljenja, javlja se uglavnom u razgovoru s drugim Janjevcima, npr. u *jàmu*

²⁶ Ona je izraženija u mlađega govornika.

²⁷ U jednoj rečenici moguća su oba oblika, janjevački i standardnohrvatski, npr. na *òtoku Pàk*; na *sèdlu su zengìje*, a na *samàr su pràcke*. Iako se, prema Pavloviću, lokativ sr. r. može naći u rijetkim tragovima. Usp. Pavlović 1970: 73.

²⁸ Ne treba izuzeti u obama slučajevima i okolinu, glas *k*.

²⁹ Za usporedbu, vrlo malo sofijskih Janjevaca "poznaje" takve oblike. Usp. Vulić 2007: 155. Ovdje to može biti potpomognuto kajkavskim oblicima.

³⁰ Za razliku, primjerice, od sofijskih Janjevaca koji nemaju infinitiv, jer ga nema ni u bugarskome jeziku. Usp. Vulić 2007: 154.

sas traktor, sas vodu. U starijega se on čuva, na primjer, *sas mēne, sas nu, sas kōju bilo, cē da ideju u Prištinu da kupuju sas mājku, da rādim sas nēga*. Još se čuje tzv. balkanska komparacija pridjeva i priloga, npr. *naājinteresāntno, nājveliko, nājbogāto, nājlēpa, postār*. U instrumentalnome značenju obvezan je prijedlog *s* i kad se izriče društvo i sredstvo, jer ne postoji poseban oblik, ali čuo sam u starijega govornika jednom *kōrpu*, bez prijedloga, kao odgovor na pitanje 'kako se u rudniku prevozilo'.

Iz standardnoga su jezika i oblici *būde, būdu*. Janjevački oblik zabilježen je samo u frazemu: *s kōga ideš, takvāj cē bīneš* 's kim si, takav si'. Prisutni su u obaju govornika oblici osobnih zamjenica *gu, gi* (neudvojeno i udvojeno), ali ipak, čini se, češće u starijega govornika, npr. *ujko gu je bīo; Cāne gu vīkam; jā cū tī gi kāzem; jā gi znām cijēlu famīlju; jā gi dām dvā dināra; z'āto štō gi vādīm*.

Sve više prodire upotreba futura prvoga u mlađega govornika, na primjer, *štā cēs pīti, tō cū pīti, nē cemo znāti xrvatski govōriti, mōra(t) cemo mī završāvat*. U starijega govornika rijetko se čuje, npr. *cē trēbat za svādbu*.

Primjer tvorbe na skraćenu osnovu je *Prištēvca* 'stanovnik Prištine' (akuzativni oblik), pa prema tome i pridjev *prištēvačko*, koji se odnosi na Prištinu.

3.3. Sintaktička razina

Zabilježio sam i u mlađega i u starijega govornika udvajanje zamjenica, na primjer, *kōlko te tēbe ōva knīga zanīma, spomīnāja si ga tī nēga, ōn mēne me nalūtīja, i mēne me zōve, kō tēbe štō te znām*.³¹ Rjeđe je zabilježen zamjenički oblik uz imenicu, npr. *jā nē mogu da ga veličam Tīta, pērut ga kāžemo, kromīt (crveni luk) ga skūvam*. Želja, namjera, zapovijed, supin često se izriču konstrukcijom prezent + *da* + prezent uz konstrukciju prezent + infinitiv, iako je u mlađega govornika vrlo jak utjecaj hrvatskoga (standardnog) jezika, pa i preteže (u starijega pak načelno samo obratno), na primjer, *īdem ōrati, īdem da naprāvīm, nē mogu se sjētiti i nē mogu da se sjētīm, mōram da īdem, īmam pōsla da obāvīm, zāto štō se trūdīmo da naučīmo xrvatski*. Kao sintaktičko-semantičke zanimljivosti javljaju se oblici poput *Mnōgo ste bīli?* 'Mnogo vas je bilo?', *Ōko pēdeset smo bīli*. 'Okol pedeset nas je bilo'. Pojavljuje se i raspored nenaglasnica u rečenici netipičan za hrvatski jezik, npr. *nē se kūnem; kādt je mōja mājka se razbolēla; kāko nē ga zna...; a nē me slīšaš mēne*.

³¹ Zanimljivo je pak da u sofijskih Janjevaca koji nisu zaboravili svoj idiom, nema udvojenih zamjenica (vjerojatno su ispuštene), a u onih koji su zaboravili svoj idiom javljaju se udvojeni oblici pod utjecajem bugarskoga jezika. Usp. Vulčić 2007: 156.

3.4. Promjene u dodiru s kajkavskim narječjem i s tzv. razgovornim jezikom

Dodir s kajkavskim sustavom vidljiv je u skraćenim oblicima priloga,³² na primjer, *kàk, ták*, pa i u sintagmi *kàk sàt*. U mlađega govornika u lokativnim jedninskim oblicima, koji su u janjevačkome govoru često jednaki akuzativnima, zabilježio sam i oblike s nastavkom *e* na kraju riječi, starim lokativnim nastavkom (*e < ě*), koji je zabilježen i u Janjevu,³³ osobito u imenica ž. r. *e*-deklinacije, a koji je mogao biti potpomognut i kajkavskim idiomom, npr. *po kùče, po Rùmunjske, i krènuo prèma Slovènije, prema Mitrovice*, uz, npr. *pà se bòjim na vòdu, zaglâvio je u brâzdu, ón je bìo na slobòdu, diplomîrao je u Prîštînu*. Na leksičkoj razini kajkavski utjecaj može biti i u glagolu *spati*,³⁴ npr. *râno îde spâti*.

Dodir s tzv. razgovornim jezikom očituje se načelno u mlađega govornika, i to u nekoliko kategorija:

- u poštapalicama, *ták, ôno; kào, ôno; kùžiš; i tâko; mîslim, ôno; kào, ôno, znâš; ôvo, ôno; kàk bi rêko*;
- u krnjim infinitivima, na primjer, *obnâvljat, skîdat, upâlit, spâvat, urûčit, pomâgat, vrâtit*;
- u stegnutim oblicima glagolskoga pridjeva radnoga, na primjer, *stîgo, môgo, izgłedo, îmo, pîto*;
- također u drugim stegnutim oblicima, npr. *pôso, kòlko*,³⁵ *đi* 'gdje', *zâš* 'zašto', *mòš* 'možeš', *nîš* 'ništa'.

Dodir s razgovornim jezikom događa se u stegnutim oblicima glagolskoga pridjeva radnoga i u starijega govornika. To, zapravo, ne mora biti hrvatska pojava nego i donesen element, budući da se to događa i na drugim područjima gdje je štokavsko narječje osnovica standardnome jeziku.

U frazemima i općepoznatim sintagmama preuzima se cijeli oblik *kàko Bòg zapovijêda; kàk mîsliš, mòš mîsliti, jêdno vrijême, štà râdiš, jâ sam vîšio úsluge prijêvoza, nè do Bòg^k, rukovòdioc rûdarskix mašîna*. Čini se kako se pak poštapalice iz janjevačkoga govora duže čuvaju. Takva je, na primjer, *razùmeš*.

Dosta je kontaminiranih oblika u mlađega govornika, na primjer, *čòrbu s*

³² Iako to zapravo nije samo kajkavska osobina.

³³ Usp. Pavlović 1970: 72.

³⁴ Pošto u janjevačkome govoru nema infinitiva.

³⁵ Reducirani oblik količinskoga priloga nalazimo pak i u sofijskih Janjevaca. Usp. Vulić 2007: 155.

*krumpîre,*³⁶ zatim *gdè si sjètio, pòdnie,*³⁷ *vidèo, od nègdje; jà sam bìo u vòjsku i ožènen sam bìja; kòlko ćeš me razùmet; postàriji, jèdeju 3. mn. prez.,*³⁸ *na ôtoku Pàk; na sèdlu su zengîje, a na samàr su pràcke.*

4. Zaključak

Čini se iz prikazanoga da se janjevačke osobitosti čuvaju najviše u izgovoru i intonaciji. Relativno se dobro čuvaju janjevački padežni oblici i glagolski prezentski oblici. Također se dobro čuvaju neke sintaktičke osobitosti, konstrukcija prezent + *da* + prezent, a i udvajanje zamjenica. Utjecaji hrvatskoga standardnog jezika najuočljiviji su pak u glagolskome pridjevu radnome, u ozvučenju dočetnih suglasnika u riječi, u sve većoj prisutnosti spiranta *x* i (i)jekavskoga refleksa jata. Također utjecaji standardnoga jezika očituju se u češćoj pojavi futura prvoga i infinitiva. Dodir s tzv. razgovornim jezikom najviše se u obaju govornika odražava u kontrahiranim oblicima glagolskoga pridjeva radnoga.

Kao što se moglo i pretpostaviti, stariji govornik više čuva staro stanje i može se reći da je u njega ipak riječ o mjesnome, organskome, govoru, sa stranim utjecajima, i to ne samo hrvatske fizionomije, npr. *vèrili* (janjevački je ‘zagovorili’), *jàs* ‘ja’. U mlađega govornika riječ je ponajprije o sociolingvističkoj pojavi, višeslojnome jezičnom kompleksu. Stariji govornik, što je razumljivo, više se koristi materinskim idiomom. Zapravo, može se reći da stariji govornik govori jednim sustavom, a mlađi dvama, u kojima uvijek prevladava jedan od njih.

Sačuvane značajke janjevačkoga govora upućuju na neke općepoznate jezične pojave kada je riječ o usvajanju i(li) utjecaju genetski srodna idioma – čuva se fonetika određenoga govora, koja se u pojedinaca, primjerice, osjeti i nakon što svladaju standardni jezik, i sintaksa, koja u analitičkim jezicima, kakvim pripada jednim dijelom i janjevački govor, jest od posebna značenja.

Na osnovi ovakvih istraživanja, a osobito na osnovi onoga u Sofiji, Bugarskoj,³⁹ može se pratiti koliko je Hrvatima nakon dolaska na Kosovo trebalo da preuzmu genetski srodan jezik, kao što je sada to u slučaju bugarskoga i standardnojezičnoga ili nestandardnojezičnoga hrvatskoga. Dakle nakon najviše 100-150 godina u Sofiji se samo dvoje-troje starijih ljudi “manje ili više dobro sjeća govora svojih djedova i baka” (Vulić 2007: 149). Iako,

³⁶ Janjevačka je deklinacija, a standardni leksem. Janjevački je *čòrbu s kompîre*.

³⁷ Inače je u janjevačkome govoru *plàdne*.

³⁸ U janjevačkome je govoru inače *jèju*.

³⁹ Današnje vrijeme obrazovanosti, medija, društvene otvorenosti, komunikacije, pogoduje tomu više.

valja napomenuti, vjerojatno se događao paralelan razvoj između kosovskih i hrvatskih govora jer su razlike među tim govorima bile umnogome manje nego što su to danas ili posljednjih nekoliko stotina godina, pa je i vremensko razdoblje potrebno za asimilaciju moglo biti kraće. Naravno, ne treba zanemariti ni adstratni utjecaj doseljavanjem stanovnika poslije.

Ovim prikazom dana je općenita slika promjena u janjevačkome govoru, a temeljitija bi se, pa time vjerojatno i pouzdanija, slika dala da se zahvatila samo jedna jezična razina, akcentuacijska, fonološka, s obzirom na deklinaciju, sintaksu. Neke značajke svojstvene su obojici govornika, no neke samo jednome od njih, pa je riječ o djelomičnoj a ne potpunoj slici, budući da se, kao što i Peter Trudgill piše, govor pojedinca ne može generalizirati u sociolingvistici.

Literatura

- BARJAKTAROVIĆ, MIRKO 1971. Janjevo. *Zbornik za narodni život i običaje* [ur. Ljubo Babić, Fredo Čulinović]. Zagreb: JAZU, 31–55.
- ČOLAK, NIKOLA 1955. *Janjevački govor*, rukopis.
- ČOLAK, NIKOLA – IVE MAŽURAN 2000. *Janjevo: sedam stoljeća opstojnosti Hrvata na Kosovu*. Zagreb: Udruga Janjevo – Matica hrvatska.
- ELEZOVIĆ, GLIŠA 1911. Izveštaj sa dijalektološkog putovanja od Vučitrna do Peći. *Srpski dijalektološki zbornik II*, Beograd, 464–473.
- LISAC, JOSIP 1999. Štokavski i torlački idiomi Hrvata. *Hrvatski govori, filolozi, pisci*. Zagreb: Matica hrvatska, 37–47.
- LISAC, JOSIP 2003. *Hrvatska dijalektologija 1.: hrvatski dijalekti i govori štokavskog narječja i hrvatski govori torlačkog narječja*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- KEKEZ, STIPE 2007. Dalmatinska zagora *rediviva* – jezični prinos u sve većoj promidžbi Dalmatinske zagore. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* [ur. Dunja Brozović Rončević]. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 493–497.
- LONČARIĆ, MIJO 1996. *Kajkavsko narječje*. Zagreb: Školska knjiga.
- LONČARIĆ, MIJO 2003. *Janjevačke dijalektne posebnosti*, rukopis.
- MATASOVIĆ, RANKO 2008. *Poredbenopovijesna gramatika hrvatskoga jezika*. Zagreb: Matica hrvatska.
- PALIĆ, PRIMO 2006. Najstarija hrvatska dijaspora – Janjevo (na Kosovu). *Panonski ljetopis* [ur. Robert Hajszan]. Pinkovac: Panonski institut, 226–238.
- PAVLOVIĆ, MILIVOJ 1970. *Govor Janjeva: međudijalekatski i miksoglotski procesi*. Novi Sad: Matica srpska.
- ROVIČANAC, DUBRAVKA 2000. Osobitosti janjevačkoga govora. *Janjevo: sedam*

stoljeća opstojnosti Hrvata na Kosovu. Zagreb: Udruga Janjevo – Matica hrvatska, 261–268.

TRUDGILL, PETER 1987. *Sociolinguistics: an introduction to language and society*. Harmondsworth [etc.]: Penguin Books.

VULIĆ, SANJA 2007. Put od dijalekta do sociolekta na primjeru govora janjevačkih Hrvata u Sofiji, *U službi jezika: zbornik u čast Ivi Lukežić* [ur. Silvana Vranić]. Rijeka: Odsjek za kroatistiku Filozofskoga fakulteta u Rijeci, 149–163.

The Speech of the Inhabitants of Janjevo Settling in Zagreb in the 1990s

Summary

This paper provides a general outline of the changes in the Janjevo subdialect, a project that clearly has its drawbacks, especially as a more thorough, and therefore probably more reliable, picture could be formed if only one level of linguistic analysis had been included (accentuation, phonology, inflection, syntax). I have identified features common to both informants but also those peculiar to only one of them. In the latter case, the picture is incomplete since, as Peter Trudgill points out, the speech of an individual informant cannot be generalized, especially not in sociolinguistics. The characteristics of the Janjevo subdialect seem most conservative in the areas of accentuation, pronunciation, and intonation. Similarly well preserved are syntactic features, esp. the construction *present tense + da + present tense*. The influence of Standard Croatian is most visible in the active past participle, final consonant voicing, presence of the spirant *x*, and (i)jekavian reflex of *jat*, as well as in the existence of future simple and the infinitive. Contact with colloquial language is most readily perceivable in the contracted forms of the active past participle.

Ključne riječi: dijalektologija, sociolingvistika, Janjevci, Kosovo, Zagreb, migracije

Key words: dialectology, sociolinguistics, inhabitants of Janjevo, Kosovo, Zagreb, migrations